

Szabó Béla monolitjei

Sokakban felötlött az az ötlet, hogy tulajdonképpen az itt levetített diafilmek magyarázata nem is abban a szövegben rejlik, amit valaki elmondhatna róluk, hanem abban a zenében, amit közben hallottunk. Tudniillik ma lehetséges fényképezőgéppel zenei elvű kompozíciót létrehozni, illetve lehet szintetizátorral képet alkotni, ezért lehetséges a képet zenével magyarázni. Azt hiszem, egy olyan szinkretizmus jön létre, olyan szinkretizmus van kibontakozóban, amit nem tudom, hogy közülünk ki csinált meg Szabó Béla előtt. Mind ez ideig amikor arról volt szó, hogy valaki képzőművészeti alkotást készít, az emberek eleve arra gondoltak, hogy az illető megtalál egy tárgyat, ami egy témát is jelent kultúránk szimbólumrendszereiben, ezt a tárgyat bizonyos technikai megoldásokkal „visszaadja“, ez a tárgy következképpen közölhető az emberekkel. Ilyen szempontból Szabó Béla teljesen rendhagyó módon jár el. Én sokat gondolkodtam, amíg valamilyen magyarázatot tudtam találni — először ezekre a diákra —, és úgy véltem, hogy ezeknek a magyarázata valamilyen érzékeléssel paleolitikum, egy felső paleolitikum. Ugyanis a felső paleolitikumban jutottak el az emberek ahhoz, hogy addig durván és egészében megmunkált kőtárgyaikat részekre bontsák, úgynevezett mikroliteket csinálnak belőlük. Bizonyos értelemben Szabó Béla is pontosan ugyanezt tette. Azok a diafilmek, amiket itt láthattunk, mindennapi életünk részei. Ezek a diák mégsem válnak ezt az életet szimbolizáló, ezt az életet kifejező tényékké. Miért? Azért, mert ezek mikrolitek. Ennek az életnek, ennek a látványnak olyan részecskéi, amelyek mellett mindenki elmegy. Illetve nem megy el egyvalaki: nem megy el a gyerek. A gyerek, aki mindenféle gázcsőre krikszkrakszokat rajzol, a gyerek, aki minden blokk falára odateszi otthonosságának a bélyegét. Ezeket a jegyeket a gyerekek le tudják olvasni. Mi már elfelejtettük.

Nos, Szabó Béla felfedezte azt, hogy bizonyos tárgyakon vannak ilyen jegyek. Vannak ilyen leolvasható szimbólumok, amik egyben a természet emberi birtokbavételének a szimbólumai is. Persze, ez olyan elemi szint, ahol senki nem állhat meg. Nyilván, a továbblépést az jelentette, hogy rájött arra: ezek az emberi jegyek nem maradnak meg kezdetleges kifejezésük stádiumaiban. Ezek nem maradnak monolitok, hanem közbelép egy újabb, egy hatalmas tényező, amit az egész európai kultúrában szinte máig döntőnek érzünk, döntőnek tekintünk: az idő. Amit a mítoszok Merlinnek stb.-nek neveztek, sok mindennek neveztek, az idő birtokba veszi ezeket a krikszkrakszokat, amik — ismétlem — a természet emberi birtokbavételének szimbólumai; az idő ezeket a krikszkrakszokat rozsdázza, marja, havazza, esőjével vereti, szeleivel fújja, és létrehoz egy olyan plasztikai világot, ami bizonyos szemeknek feltárul. Persze, ez mind ez ideig még egy képzőművészeti folyamatnak a kezdetleges stádiuma. Ezek a vetítések is ennek a stádiumnak a tükröződései.

Szabó Béla csupán bevezetett az anyagelsajátítás, az anyagfeltárás, a szimbolizálás egy olyan világába, amit alkotássá kell tenni, amit műformává kell tenni. Nos, e műformáknak a második szakasza: a fotók. Ha megnézzük ezeket a fotókat, látjuk: itt már elvész az, hogy ezek kinek a szimbólumalkító tevékenységének a tárgyai, itt már elvész az, hogy az idő, a Merlin rozsdázza és havazza őket, itt már csak azt látjuk, hogy egy fekete mélységben bizonyos plasztikai felületek, bizonyos térstruktúrák bizonyos harmóniai törvényeknek megfelelően szerveződnek. Persze, ez még nem emberi s főként nem képzőművészeti kifejezés; ez anyagfeltárás, anyagtanulmány. Ami ennek a szakasznak a végső stádiuma — illetve e szakasz „végsőbb“ stádiumának az első lépéseihez tartozik —, az a falon látható grafikákban fejeződik ki. Ugyanis Szabó Béla — aki elég szuverén ahhoz, hogy ne váljék az anyag rabjává, elég szuverén ahhoz, hogy ne legyen középkori gnosztikus, monolitikus természetfeltáró — megpróbálta a gyermeki birtokbavételnek, a krikszkrakszoknak, a természet naiv szimbolizálásának a folyamatát, az ezt kikezdő időt magasabb rendű egységbe szervezni, megpróbálta azokat a törvényszerűségeket megtalálni, amelyek ezeket a folyamatokat plasztikailag irányítják, és akkor eljutott azokhoz a grafikus megoldásokhoz, amelyeket itt láthatunk.

Bárki felfedezheti azt a mély rokonságot, ami a diákat, a fotókat és grafikákat összefűzi. Én erről csupán még annyit szeretnék elmondani, hogy a tulajdonképpeni műalkotás, műformálás stádiumában Szabó Béla néhány elsődrendű és elsődleges fontosságúnak érzett szabállyal, törvénnyel dolgozik; ezek már magyarázhatók a plasztikai alkotás, az esztétikai alkotás sajátos törvényszerűségeivel. Viszont azok a harmóniarendszerek, amelyeket e grafikon különböző technikákkal létrehoz, azt hiszem, lényegében ugyanazokat a törvényszerűségeket reprodukálják, amelyeket a diákat filmező szem és a fotókat létrehozó kéz is irányított. Ilyen értelemben és csak ezeknek az eljárásoknak a szintjén Szabó Béla rokonságba hozható mindazokkal a képzőművészekkel, akik a századelőn a képzőművészet ügynevezett dezantropomorfizálását követték. Akik azt mondták, hogy vannak olyan kozmikus törvények, vannak olyan egyetemes természeti szabályok — Kandinszkij ezeket magyarázhatatlannak vélte —, amelyeket bármilyen emberi, ezen belül bármilyen képzőművészeti alkotásban fel kell használni ahhoz, hogy a természetnek, a térstruktúráknak, a plasztikai felületeknek a lényegi törvényeit fel tudjuk tární. Mindezt — én azt hiszem — Szabó Béla nagyon jelentős és tényleg újító módon járt el, olyan utat keresett a maga számára, amelyet sokan megirigyelhetnek.

Ugyanis — most már az alkotó személyiségéről szeretnék beszélni — Szabó Béla olyan szűkszavú ember, hogy én sokszoros találkozásaim alkalmával sem tudtam szóra bírni. Mindaddig, amíg el nem mondta, hogy az ő élete tulajdonképpen az volt, hogy Tusnádfürdőn született, Bükszádon élt, és Szentimrén keresztül Kolozsvarra került, a Képzőművészeti Intézetbe, ahol — mivel semmi más útja nem volt — dolgoznia kellett; ezt a munkát szívesen csinálta, ebben a munkában úgy vélte, hogy elmélyedhet, és alkalmasint olyasmire találhat, amire más nem talált. Én azt hiszem, aláírhatjuk — az itt levők ma —, hogy ennek az útnak az első állomásán Szabó Béla sikerrel túljutott. Bár nem hiszem, hogy valaki látta azt az egyéni tárlatot, amit Csíkszeredán rendeztek számára tavaly, talán mégis el kell mondanom, hogy ahhoz képest, amikor még szokványos technikával eléggé megszokott témákat tárgyalt, mindaz, amit ma láthatunk tőle, teljesen új.

És azt hiszem, hogy az, aki a nagy Merlinnek, a monoliteknek s egy ilyen kezdetleges, bár rendkívül fontos szimbolikának az útjait megtalálta, érdeklődésünkre és támogatásunkra igényt tarthat.

Elhangzott a Korunk Galériában, 1978. április 29-én.

Grafikusok a szülőföldről

A százegyedik Korunk-kiállítás

A szülőföld ősi fogalma abban az időben gyökerezik, amikor az ember megtelepült és a vándor vadászletről áttért a föld megmunkálására. Ezzel párhuzamosan mágikus szertartásai is módosultak: az anyai ősz kezdetű élő tisztelete a földkultusszal elegyedett, az anya-ős termékenysége a föld termékenységeivel. Az így létrejött földanya-kultust számos tárgyi emlék bizonyítja, főleg az agyagból kiégetett női szobrocskák, amelyekbe gabonaszemeket gyúrtak. Kialakult a fogalom is: gaia-matér görögül, terra-matér latinul. Nyelvünkben: anyaföld. Később: szülőföld. A föld mint őanya szül és táplál. Jöndulatát tehát varázslásokkal, a szobrocskák útján való képi megidézéssel kellett biztosítani.

De vajon a műalkotás nem varázslás-e? Vajon az anyaföld megidézése a képen nem mágia? Nem varázslatos az ábrázolás? Nem újra és újra megismétlődő csoda?

Az anyaföld szeretete magától értetődő, hiszen az egyén hozzákötődik a földhöz, amely táplálja, mint az emlő. Hozzátapad a táj aspektusához, a közösséghez, amelybe tartozik, amelynek magában hordozza egész történelmét, amelynek ismeri tagjait, akikkel közösek szokásai, viselete, dalai. A szülőföld szeretete harmonikusan kialakuló érzés — érzés, nem szólam.

A szülőföld dicsérete kihallszik a költők szavából, megcsendül a muzsikában, és képzőművészek alkotásai sugározzák. Nemcsak tájaink megannyi arculata idézi a szülőföldet: közvetlenül vagy közvetve majdnem minden alkotásban benne feszül.

Bármelyik szemét fogom meg a láncnak, mindig az egész láncot tartom — jegyezte noteszébe Karinthy. A szülőföldhöz tapadó művész vallhat tájról, közönségi vagy egyéni élményről, történelmi vagy irodalmi múltrol; elég, ha csak színt és formát villant meg — az is sajátos és helyhez kötött lesz. A skála, a téma tehát széles ölelésű.

Kós Károly írta négy évtizeddel ezelőtt, hogy „az erdélyi művészet vagy erdélyi lesz, vagy semmilyen“. Az idő nagyrészt őt igazolta. Legjelentősebb meste-reink többsége: Nagy István, Ziffer Sándor, Nagy Albert, Nagy Imre, Szolnay Sándor — hogy csak néhányat említsek a már nemlévőkből — jellegzetesen erdélyiek. És kortársiak egyben. Helyezkedőtlenségük nem gátolta, sőt elősegítette egyetemes-ségüket.

A művész sohasem hazudhat: amint meghamisítja önmagát, felszínes lesz, vagy a giccs salakjához süllyed. Ezek a falakon itt körülöttünk őszinte vallomások sorakoznak, képbe kivetített vallomások a szülőföldről. Pedig, meglehet, hogy a művek nagy része nem is a vallomás tudatos szándékával született. Talán éppen ezért jók. A művész úgysem adhat mást, csak mi lényege, s önmagán keresztül egyben a gyökerekről is vall, a humuszról, amelyből táplálkozik.

Amikor itt a szerkesztőségben szétraktuk az anyagot, hogy átnézhessük, szépsége, minősége, változatossága mindannyiunkat magával ragadott. „Vajon egy megyei tárlat grafikai anyaga elér-e ezt a színvonalat?“ — kérdezte tőlem az egyik szerkesztő. „Talán egy-két jelentősebb központban.“ Ezt a bizonytalan választ most két szemponttal szeretném kiegészíteni.

Az egyik: a megyei tárlatok szűk, zárt területet ölelnek fel, anyaguk ilyen szempontból egységesebb, de „uniszónóbb“, egysíkúbb. Ez az anyag nagyjából Erdély és a Bánság egész területéről való, s a fővárosból is érkeztek munkák; átfogóbb, beszédesebb tehát egy megyényi terület anyagánál. Változatos, de ellentéteiben is egységes.

S ezzel eljutottunk a második szemponthoz: ezen a kiállításon számos olyan mű szerepel, amelyik a világ bármely táján, nagyobb, átfogóbb tárlatokon is becsülettel megállná a helyét.

Hirtelenében kiragadnám Kusztoz Endre munkáját. Kusztoz halkszavú ember, nem könyököl, nem helyezkedik. Halkszavú művész is; tájlátásában a meghittség uralkodik. Kerüli a hivalkodó, hangos hatásokat, az olcsót. Alkotása elmélyült táj-élményre vall, állandó kapcsolatra a természettel; néma párbeszédnek során eljutott oda, hogy megfesse a táj titkait; a tarló, az erdő, a mező feltárja előtte lelkét, és ő vall nekünk arról, amit megértett és átértett.

Ez a szénrajz messze túlmegy a látottak rögzítésén: dráma ez, mélyseges és felkavaró érzések kivetítése; a csonka száraz ágak (vagy gyökerek) görccsenően egymásba csavarodó vonala, a széles fekete vonások hullámzó alakzata, éles ellentéte a fehér felülettel, amelyből kinő és amelyet megmozgat — tragédiákat sugall, a természetben lejátszódó és a művész lelkén áthullámzó tragédiákat.

Nem arról van itt szó, hogy Kusztoz meglátott néhány korhadt gyökeret, és rajzban reprodukálta. A látvány új értelmet kapott, s már csak alkalom arra, hogy a művész a világról és azon keresztül önmagáról valljon. Kusztoz eljutott az absztrakció határához; itt már a vonalak lendülete és kuszáltsága fejezi ki azt, amit a művész akar, szinte a tárgy nélkül is. Ám nem volt szűkséges számára, hogy az utolsó lépést is megtegye. Ez az absztrahálás, ez az átlényegítés avatja rajzát műalkotássá. S persze a formai fölény, a kirobbanó és összetartó erők egyensúlya, amelyeknek megvalósítása már nem tanítható és meg nem tanulható: csak átérezni lehet.

Kusztoz természetközelségével szemben Feszt László elvont világba visz bennünket, amely mégis a miénk. Lepárolt formajegyeit, grafikus hieroglifáit a hazai folklór motívumvilágából meríti és szerkeszti egybe. Művészete mértéktartó, hűvös, hallatlanul kifinomult ízlésű — formaalkotásában és szokatlan színeiben egyaránt: elegáns. Műve egyben az igényes bemutatásra vagy — szakmai tolvajnyelven — az ízléses „tálalásra“ is példa.

A nagy tudású Feszt Lászlóval ellentétben Simon Sándor még egészen fiatal és magatanut. Egész világképét, a világtól kapott és arra visszavetített minden élményt egyetlen nagyobb alakú tollrajzban vetíti ki. Műve ellentétes lelki impulzusok ütközéséből és egységéből született. Különösképpen ezek az összeütközések semlegesítik és kiegyensúlyozzák egymást. A rajz bonyolult, s csaknem egyenletesen borítja be a felületet, mint valami vonalháló: sehol egy éles hangsúly, amely magához vonná a tekintetet, sem egy pihentető pauza; ez a rajz nem akcen-

tusaiban, hanem *egészében* döbbenetes. Az egészet kell egyszerre átfognunk, vagy elmélyednünk mikrouniverzumának elemzésében. Alaposabb megfigyelés finom tónuskülönbségek felfedezéséhez vezet: a rajz két színnel készült, feketével és barnával, ez már finom játékot ad, s világosabb és sötétebb, hőmpolygó, hullámzó, puha áramlások borítják az egész felületet.

Döbbenetes az alkotókedv, amellyel Simon ezt az emberfelettien aprólékos munkát létrehozta, s amellyel, ha papírtekerce lenne, folytatná, biztos vagyok benne, hogy folytatná, boldogan, amíg körbe nem venné ennek a szobának a négy falát. Amíg beleöszülne. Zseniális és kísérteties egyben.

Meg kell állnom egy pillanatra, le kell fékeznem elemző kedvemem. Hiszen itt annyi jó munka látható, és oly kevés az időm. Kiről beszélhetnék még néhány percben, ötven művész közül?

Talán Tóth Lászlóról, Kolozsvár egyik legjelentősebb művészeről, aki a huszadik századot valóságos beépítette művészetébe, az expresszionizmustól és a kubizmustól kezdve, pontosabban azok későbbi kiteljesedését: a szürrealizmust és az op-artot, s arról, hogy művészetete mégis sajátosan és félreérthetetlenül az övé? Hogy bár egy kisebb rajzát hozta el, amely nem képviseli őt teljes mértékben, akármilyen nyúl, egy-két vonása elég ahhoz, hogy hallatlan tehetsége kitűnjék?

Beszélgjek Cseh Gusztávról, aki korábbi tollrajzain mindig a különöset látta meg, a furcsára, fantasztikusra, valószerűtlenre oly érzékeny művészlől, aki most végre színes munkáján is önmagára lelt?

Vagy talán Plugor Sándor mindig eleven, gyönyörű kalligrafiájú, szívszorogató érzelmeket kiváltó vázlatairól?

Említsem meg a fiatal és tehetséges művészek egy csoportját, akiknek meglepő metaforáit, eszmetársításait, jelképeit a költők értik talán elsősorban, hiszen gondolkodásmódjuk az övékével rokon, s megértésükhöz, hozzájuk hasonlóan, át-ételekben kell gondolkodnunk és látnunk? Gondolok itt Nicolae Maniura, Baász Imréről, Jakobovits Miklósról, Ioachim Nicára... Vagy tisztelegjünk a legidősebb nemzedéknek, amelyet Aurel Ciupe, Bene József és Gy. Szabó Béla képvisel?

A szürrealista gondolatiság és szokatlan, látomásos társítások jegyében Szilágyi Sándor munkája jelentős; különös, sötétből elővillantott homlok, amelynek ráncái az agytekervények ráncait idézik, a kép aljában pedig távirópóznák hosszú sora, gondolat és megvalósítás ellentéte, s még ki tudja mié? Itt említeném meg a nálunk már ismert és elismert Kopacz Máriát és Paulovics Lászlót, s a Bukarestben élő fiatal Pusztai Pétert.

Fölhívhatnám a figyelmet néhány tematikai szempontra. Két mű balladákat idéz: Turós László gondos és változatos vonalelemekre épített rajza például. (Mintha utóbb a grafikája egységesebb és jelentősebb lenne festményeinél.) A nagy meglepetés számomra azonban Deák Ferenc volt; korábbi diszító jellegű, gondosan, tisztán rendezett, folthatásokra épített könyvgrafikája után most drámaian felkavaró, egészen kiváló alkotással jelentkezett.

Elnézést kérek mindazoktól, akikkel nem foglalkozhattam, de ez lehetetlen is lenne. Nem mulaszthatom el azonban megemlíteni, hogy e kiállítások létrejöttében, megrendezésében Kántor Lajosé az érdem. Igaz, a szerkesztőség kezdetétől támogatta papír, nyomda s más kérdésekben — a kezdeményezés, a lelkes, fáradságot nem kímélő szervezőmunka azonban az övé. Fiatalok mutatkoztak be a Korunk Galériában, és jelentős öregek, Kós Károly, Nagy Imre utolsó nyilvános jelentkezése volt itt. Újabbban tematikus tárlatok születtek: Ady a művészetben, aztán a *Forrás-kötetek grafikusainak anyaga: Költők és grafikusok*, s végül ez a mai: *Grafikusok a szülőföldről*.

Ami a rendezést illeti: a falak zsúfoltak, ezért néhány mű nem érvényesül kellően; sajnos, nincs megfelelő falfelület szép, levegős elrendezésre.

Azonban kárpótol bennünket a tudat, hogy művészeink ily számosan és ilyen lelkesen küldték el műveiket, hogy a szerkesztőség és a művészek között ennyire meghitt a kapcsolat, amihez a zsűrimentesség kötetlenségérzése is hozzájárul, mint ahogy a műsoros megnyitónak is kialakult már az állandó törzsközönsége. Van ebben valami megindítóan szép.

Elhangzott az 1978. május 13-i megnyitón.

Barghihiórtin